

Turizam u našoj pomorskoj privredi

Por. b. b. Dušan Jelić, Pula

Jadran u našem turizmu

Čar Švicarske je u Alpama i glečerima, Italija se diči starinama i morem, Engleska je sva u tradiciji, Egipat je dar Nila i zemlja piramida, Grčka je sva u neumrljoj klasici, a što analogno tome, da kažemo o nama? Imamo li mi jednu opću fizionomiju? Da i ne! Imamo fizionomiju, jer ona u stvari objedinjuje i okuplja u jedan divni sklad sve ono, što smo rekli i za navedene zemlje: Istok i zapad i more i Alpe — sve je to kod nas i u nama, sve je to ono, što nas odvaja i zbližuje s ostalim svijetom.

I sve što je dosada kod nas učinjeno u prilog turizma nosi pečat početka. Početak u odnosu na druge razvijene zemlje, i početak u odnosu na ono, što se može učiniti i što će se učiniti.

Ako je priroda neizmijerna u oblicima, kroz koje se zaodjeva ljepotom, onda je u odnosu na nas bila i suviše darežljiva i naklonjena. Teško je reći što je privlačnije i veličanstvenije: da li nepregledna prostranstva žitom zatalasanih ravnica Vojvodine, kroz koje se tromo valjaju velike rijeke, ili duboki kanjoni Đerdapa, Tare, Neretve; da li su živopisnije Kamniške Alpe bosanske padine ili blago zatalasani šumadijski obronci; da li su ljepša Plitvička jezera ili slapovi Krke; da li su pitomije vode Ohrida, Dorjana i Prespe od durmitorskih »gornjih očiju« — onih divnih planinskih jezera; da li je grandiozniji susret s djevičanskim šumama Maglića i Treskavice ili sa Fruško-gorskim vinogorjem . . . Što je ljepše, što veličanstvenije . . . ? našu zemlju predstavimo kao divan niz bisera, u kojemu je teško jedan biser odvojiti od ostalih, ipak je među njima naš Jadran najblištaviji biser.

Oduvijek je more privlačilo ljude, oduvijek je ono bilo »onaj prozor u svijet«, kroz koji je provejavala svježina i blagostanje. Ne treba govoriti o značaju i ljepoti Jadrana. Dovoljno je spomenuti sve one tuđince — od starih Grka do Mlečića i Germana, koji su samo očekivali našu slabost, da nam se nametnu i zauvijek se ugnjezde na Jadranu.

Obala od Trsta do Bojane pruža sebe našem čovjeku kao najljepši i najdragocijeniji plod. Ali ona također i očekuje. Tek onda ona postaje plemenita. Suvremeni društveni razvoj to omogućava i zato su pred nama još veliki naponi, dok uskladimo ono, što nam je priroda dala s onim, što je čovječji um već ostavio iza sebe.

Ničim se ne daju nadomjestiti ostvarenja velikih graditelja, stvaraoca i umjetnika u našim primorskim mjestima. I urbanistika Dubrovnika, i antički značaj Dioklecijanove palače, i monumentalna šibenska katedrala, i patetičnost Boke, i veličanstvenost Radovanovog portala u Trogiru i nenadmašivost hvarske »Poslednje večere« i još toliko divnih spomenika leži duž naše obale. Dolazi svijet i divi se, ne znamo, da li više prirodni ili čovjeku, koji je stvarao takva djela. Dolaze stranci. Fotografiraju, ostavljaju za sobom izjave, velike riječi. Veliki državnici, umjetnici i naučnici ostavili su za sobom izjave u superlatvu.

Ali da nas ne zavedu i ne obmanu te riječi. Da ne zaboravimo, da su svi ti objekti, koji su pobudili te

riječi još uvijek nepovezani kao osamljeni otoci. Jadranska turistička cesta se još uvijek gradi. Zbog slabe saobraćajne veze Mostar i Dubrovnik su dva svijeta, a nisu udaljeni ni 100 kilometara zračne linije. Iznad Makarske na Biokovu na dvije hiljade metara visine nailazimo na svjež planinski zrak. Kako Makaranci, tako i Budvani zamišljaju žičanu željeznicu; prvi do planinskog doma, a drugi do Ivanovih korita na Lovčenu. Gosti, koji bi se danju kupali na plažama, u poznim satima za dvadesetak minuta bi mogli razgledati Njegošev mauzolej, monumentalno djelo Meštovića, a zatim bi mogli provesti noć na svježem planinskom zraku u modernom hotelu ili planinarskom domu.

Uživanje u divnom pogledu s tvrđave na Srđu, na Dubrovnik i otoke prema Trstenom ili na Župu i Cavtat bilo bi doživljaj za posjetioaca, koji bi se koristio uspinjačom i koji bi rado popio pivo na terasi tvrđave na Srđu.

Na sličan način se ostvaruje i u Kliškoj tvrđavi iznad Splita izletišta, do kojeg vodi moderna cesta, koja će nastaviti dalje prema Sarajevu. Ista zamisao se oživotvoruje i u staroj uskočkoj tvrđavi »Nehaj« iznad Senja.

Oskudijevamo u hotelskom prostoru. Izgradnja ugostiteljskih kapaciteta je skupa. Tako su u Budvi uočili, da u gradu ima priličan broj dvokatnih i trokatnih zgrada, napuštenih i bez krovova, za koje ne treba mnogo sredstava, pa da se dovedu u red. Ovo je kraći put, a svakako i vrijedniji. Kroz novo se održava i čuva ljepota prošlih epoha.

Nadalje se u tome smislu otišlo u malom crnogorskom primorskom gradiću Sveti Stefan, koji je bio već skoro potpuno napušten. Poslije svega, što će se ovdje napraviti, sivi grozd kuća zadržat će svoj urbanistički izgled na onom kamenom jezičcu, što se pruža u more između dvije prostrane plaže. Izgradnja unutrašnjosti u toj starinskoj fasadi bit će na principu najsavremenijih apartmana.

Primjer Sv. Stefana je putokaz. Ne samo iz aspekta ekonomičnosti, već i u smislu čuvanja i nenarušavanja estetskog sklada, koji već postoji. To je putokaz skoro za cijelu Boku; za Perast, koji se samo tako može odhvatiti, da ne bude »mrtvi grad«. Sredstva, koja leže svud oko nas, treba samo uzeti i ostvariti.

Surovo i tvrdo djeluje otočni labirint Kornatskog otočja. Surovo ali ipak s nekim dubokim mirom djeluje na čovjeka. Sve je u tamošnjem čovjeku tako pojednostavljeno i čvrsto kao i ono sivo kamenje oko njega. A more je kao plavi kristal. RIBE ima toliko koliko je čovjek može poželjeti, zapravo koliko je može poželjeti jedan pasionirani ribolovac. Zadrani su uočili tu okolnost i pružili su turistima i ono, što im malo tko u svijetu može pružiti. O tome se pisalo prije dvije godine. Eventualni neuspjeh ne znači, da je stvar bila nerazborita. Naprotiv, I to je početak i putokaz.

Putokazi nisu uvijek na svakom mjestu prihvaćeni i primljeni. Hektorovićevo »Tvrđalj« u Starigradu na Hvaru pomalo, ali sigurno se rušava i propada. U Miljenkov kaštel u Kaštel Luksiću, gdje je stvorena ona divna legenda »Miljenko i Dobriča« što je zapravo »Romeo i Julija« sve je do nedavno bila smještena zadržna štala.

Gdje je zabilježena »Skoči-djevojka« stijena iznad Petrovca na moru? Divnu legendu je od zaborava sačuvalo pero književnika Mitrova Ljubiše. Ta stijena ne bi rekla putnicima ništa manje, nego ona stijena Lorelaj na Rajni, koju je ovjekovječio Hajne. Za Lorelaj znaju mnogi ljudi, a svaki srednjoškolac zna za Ivanu Orleansku, ali za Milu Gojsalić — djevojku iz Poljica podno Mosora — malo tko zna. Gotovac je napisao istomenu operu. A ljudi naši i strani iz dana u dan plove brodovima pod strmim poljičkim padinama. Ravno-dušno ih posmatraju i ne znaju, da je tu život za slobodu položila jedna mlada spartanka. Radi čega u Istri: u Motovunu, Puli ili negdje drugo, gdje bi već to bilo najbolje, nema spomenika legendarnom »Velom Joži«, zbog čega se prepušta zaboravu ona divna narodna legenda o pulskoj areni kao mauzoleju Kraljevića Marka. Hiljade posjetilaca filmskog festivala prođe godišnje kroz arenu, a koliko njih zna za tu legendu?

Ali uz nemili zaborav je i ohrabrujuća stvarnost.

Dubrovačke ljetne igre su stvarnost. Predstave toga festivala su ne samo naša, nego i svjetska stvarnost.

Splitski festival je stvarnost, koja nastoji da proširi svoje umjetničke krakove od trogirskog kamerlenga i Kružičevog Klisa do našeg najstarijeg kazališta na Hvaru.

I splitski karneval je već stvarnost, koja ima sve uslove da preraste u pravu turističku atrakciju. Tu i tamo se mogu čuti i prigovori, o karnevalu kao zaostalom religioznom naslijeđu. Kolike li zablude! Karneval je prastari običaj. Rimljani su ga preuzeli od grčkih kolonista, koji su osnovali Salonu. Svake zime Grci su oko Nove godine slavili boga Dionizija, zaštitnika veseloga života i Bakha, boga vinograda i vina. Te priredbe slavljene su u najvećoj južnjačkoj razuzdanosti uz povorke, svirku i veselje. Ni crkva ih nije mogla uništiti, već ih je sebi prilagodila i prisvojila. Tako su se zadržali sve do današnjeg dana. Zadržali su se kao simbol vedrih raspoloženja.

Stvarnost je i Split kao opće-jugoslavenski zimski sportski centar, a posebno centar sportova na vodi. Na Firulama je prekrasno tenisko igralište. Ispod Marijana je atletsko borilište olimpijskih dimenzija. U zimskim mjesecima mnogi naši i strani vrhunski atletičari trenirali su ovdje. U vodenim sportovima nisu ništa manje tradicije i uspjesi Dubrovčana. Naprotiv. Poželjno bi bilo tu tradiciju presađivati dalje na sjever i jug.

I sve te atrakcije, festivali, sportske manifestacije, karnevali, koncerti, ribarenja, posjete alcarskim igrama, spijlrama, katedralama, legende, tihe šetnje duž sjevernih aleja dio su živog turizma. Svatko ima svoje poklonike i svatko na svoj način nalazi svoje turističko mjesto. Zato je sve podjednako značajno i važno.

Perspektive našeg turizma

Kada naš turizam posmatramo kao jednu cjelovitu privrednu granu, a napose njegov uzajamni odnos s drugim privrednim granama, uočavamo jedan manje-više stalan i sličan odnos, jednu skoro nepromjenjivu i ekvivalentnu proporciju. Ta proporcija kazuje ono, što smo već podvukli — čvrstu povezanost turizma s načinom proizvodnje. Kakva je suština i karakter proizvodnje, takva će biti i suština i karakter turizma jedne zemlje. Viši stupanj robne proizvodnje nameće viši stupanj turizma. O tome rječito govori razvoj turizma u zapadno-evropskim zemljama.

Prema tome u uslovima relativno brzog i ravnomjernog razvoja našeg turizma. Takve smjernice, ukoliko bi ih bilo, bile bi ekonomski nelogične i štetne. Koliko bi se dobilo na jednoj strani, gubitak bi na drugoj strani bio daleko veći.

Ne možemo očekivati na planu razvoja naše turističke privrede više nego na izgradnji naše industrije,

koja treba opskrbiti naše unutarnje tržište širokim asortimanom robe za široku potrošnju. Stalno treba nastojati, da se podigne privreda naše zemlje. Da bi se to postiglo, potrebno je provesti odvodnjavanje Konavoskog polja, asanirati dolinu Neretve, urediti sva ona kraška polja, koja se protežu duž naše obale. Reguliranje toga pitanja je skopčano s izgradnjom onih pet gigantskih hidroenergetskih čvorova kod Perućice na Zeti, Trebišnjice na Popovom polju, Cetine kod Splita, ličkih ponornica podno Senja i Idrije na Soči.

Potrebno je nastaviti s daljnjom izgradnjom vodovodnih sistema, jer pitanje vode je još uvijek na mnogim dijelovima naše obale i otoka pitanje života. Po tim pitanju učinjeno je mnogo. Trokut između Šibenika, Splita i Drniša već je dobio tokom 1955. vodovodnu mrežu u dužini od 44 kilometra. Iz Vranskog jezera dobijaju vodu i Cres i Lošinj. I u Istri se proširuje vodovodna mreža.

Iznad svega će biti potrebno izgraditi dobru mrežu savremenih željezničkih i cestovnih saobraćajnica. Svojim prirodnim položajem naša zemlja se naslanja na preko 700 kilometara dugu obalu, koja je nažalost slabo povezana s unutrašnjosti. U tu grupu pitanja spada i izgradnja velikih aerodroma i anfibijskih pristaništa pored velikih turističkih centara. Postojeći aerodromi su sezonski i nepodesni.

Razvijene saobraćajnice omogućile bi brzu i efikasnu cirkulaciju putničkog i robnog saobraćaja. Roba bi išla za potrošačem, a potrošač će biti tamo, gdje mu najviše bude odgovaralo. Ni Mljet ni Lastovo ne će biti otoci bez turista. Perast ne će biti »mrtvi grad«, a »Modra špilja« na Biševu će biti isto tako posjećena kao i ona na Kapriju.

Potrebno će biti povratiti i ugled i dati odgovarajući rang našim pićima, prošeku, malvasiji, vugavi, bakarskoj vodi« i t. d., i dati odgovarajuće mjesto našim domaćim specijalitetima. Na taj način promijenila bi se dosadašnja potrošna struktura naših i stranih gostiju. Dosada je obično gost trošio 40—60% ukupnih svojih izdataka na ishranu i smještaj, dok je preostalih 40% trošio na ostale usluge. Struktura troškova u razvijenim turističkim zemljama pokazuje obrnutu proporciju. Stavka ishrane i smještaja obično ne prelazi 30% ličnih troškova. To je put i to je ono, što i kod nas treba ostvariti, ali taj put traži dugoročni napor. U okviru tih smjernica Turistički savez Jugoslavije izradio je program, kojim se predviđa brzi razvitak turizma u idućih 10 godina. Ova inicijativa primljena je s povjerenjem od mjerodavnih organa. Već se razrađuje petogodišnji program unapređenja i modernizacije našeg turizma. Na tome rade: Savezni zavod za privredno planiranje, Savez ugostiteljskih komora i Turistički savez Jugoslavije.

Predviđa se, da bi bilo potrebno uložiti oko 10 milijardi dinara da bi se saniralo stanje u našem turizmu i da bi se omogućio udoban smještaj domaćih i stranih gostiju. Za obnovu starih i izgradnju novih objekata utrošilo bi se oko 8,5 milijardi dinara, od čega $\frac{2}{3}$ na izgradnju novih objekata, $\frac{1}{3}$ na proširenje i modernizaciju postojećih. Na taj način bi se povećali kapaciteti postojećih objekata s adaptacijama za tri hiljade ležaja i s novogradnjama za 6 hiljada ležaja, što bi pridonijelo većem prilivu stranih turista. Ako bi svake godine osigurali stalni priliv stranih turista, kroz period od 6 godina postigli bi promet od 700.000 stranih turista. To bi predstavljalo dohodak u iznosu od oko 15 milijuna dolara. Ukoliko bi u taj iznos uračunali i druge troškove i izdatke stranaca, ukupan dohodak dosegao bi iznos od oko 20 milijuna dolara. Na taj način bi se uložene investicije brzo isplatile. Ovo tim pričin; ako bi se primjenjivala pravilna poltka cijena pensionskih usluga u turističkim mjestima. Treba težiti, da se cijene izravnaју s inostranstvom.